

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2014

A1.

Επομένως, ούτε εκ φύσεως, αλλά ούτε και αντίθετα προς τη φύση μας υπάρχουν οι αρετές μέσα μας, που όμως έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, αλλά γινόμαστε τέλειοι με τον εθισμό. Ακόμα, όσες ιδιότητες έχουμε από τη φύση, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που φαίνεται στις αισθήσεις μας: γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις (της όρασης και της ακοής), επειδή είδαμε πολλές φορές να αποκτούμε πολλές φορές, αλλά αντίθετα τις χρησιμοποιήσαμε, επειδή τις έχουμε ήδη, και δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους): τις (ηθικές) αρετές όμως τις αποκτούμε, αφού πρώτα προβήκαμε σε ενέργειες άσκησης, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις άλλες τέχνες: γιατί όσα πρέπει να κάνουμε, αφού τα μάθουμε, αυτά τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα: για παράδειγμα, οικοδόμοι γίνονται με το να χτίζουν σπίτια και κιθαριστές με το να παίζουν κιθάρα: με τον ίδιο τρόπο λοιπόν γινόμαστε και δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

B1.

Ο Σταγειρίτης Αριστοτέλης συνέγραψε τα « Ηθικά Νικομάχεια » ασχολούμενος διεξοδικά με το πιο μεγάλο αγαθό που επιδιώκουν με τις πράξεις τους οι άνθρωποι, την ευδαιμονία. Στο απόσπασμα που παρατίθεται από Β' βιβλίο του έργου αυτού ο λόγος αφορά αποκλειστικά τις ανθρώπινες αρετές, οι οποίες χωρίζονται σε δύο είδη, τις διανοητικές και τις ηθικές. Ο ίδιος διατυπώνει όμως διεξοδικά τις δεύτερες.

Πιο αναλυτικά, ο Μακεδόνας φιλόσοφος διατυπώνει έναν γενετικό / πραγματικό και γραμματικό / ετυμολογικό ορισμό ισχυριζόμενος αρχικά ότι οι αρετές χωρίζονται σε δύο είδη, τις διανοητικές και τις ηθικές « διττῆς δὴ ... τῆς δὲ ἠθικῆς ». Ο τρόπος κατάκτησης και μετάδοσης τους διαφοροποιείται στο κάθε είδος. Ειδικότερα, οι διανοητικές, όπως για παράδειγμα η σοφία, η φρόνηση και η σύνεση σχετίζονται με τη λογική και ανήκουν, σύμφωνα με τον χωρισμό του Αριστοτέλη, στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής, το «λόγον ἔχον» μέρος. Οι παράγοντες που συμβάλλουν στη γένεση και την ανάπτυξή τους είναι κατά κύριο λόγο η διδασκαλία, επομένως απαιτείται εμπειρία και χρόνος « ἢ μὲν διανοητικὴ ... δεῖται καὶ χρόνου». Αξιοσημείωτη είναι η φράση «τὸ πλεῖον» που υποδηλώνει την ύπαρξη κι άλλων παραγόντων, οι οποίοι δεν αναφέρονται από το φιλόσοφο. Καθίσταται επομένως, σαφές ότι την κύρια ευθύνη για τη μετάδοσή τους την έχει ο δάσκαλος.

Η διανοητική αρετή δεν ολοκληρώνεται ποτέ, είναι μια πορεία συνεχούς κατάκτησης της γνώσης, γι' αυτό και ο Αριστοτέλης επιλέγει τη λέξη « αὔξησιν » που δηλώνει διαρκή καλλιέργεια της διάνοιας. Ο φιλόσοφος επιλέγει να μην αναφέρει περισσότερα στοιχεία για αυτές. Η τόσο σύντομη αναφορά του οφείλεται στο ότι επιθυμεί απλώς να διακρίνει τα δύο είδη αρετής και να τονίσει τις διαφορές τους. Άλλωστε, θα αναφερθεί διεξοδικά στις διανοητικές στο έκτο βιβλίο του έργου.

Απεναντίας, οι ηθικές αρετές, όπως για παράδειγμα η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και η ανδρεία κτλ, σύμφωνα με τον χωρισμό του Αριστοτέλη, στο « ἐπιθυμητικόν », στο μέρος δηλαδή της ψυχής που μετέχει και στο «λόγον ἔχον» και στο « ἄλογον » μέρος. Η κατάκτησή τους οφείλεται στον εθισμό

«ἔθος», δηλαδή στη συνήθεια που διαμορφώνεται με την επανάληψη μιας ενέργειας. Αξιοποιεί μάλιστα τον ετυμολογικό ορισμό της λέξης «ηθική» και συνεχίζει με τη διερεύνηση των στοιχείων που θα του επιτρέψουν να συνθέσει τον ορισμό της έννοιας. Η διερεύνησή του έχει εμπειρικό χαρακτήρα και με αναφορά συγκεκριμένων παραδειγμάτων συνάγει τον επίκτητο χαρακτήρα της ηθικής αρετής. Διατυπώνει μάλιστα έναν επαγωγικό συλλογισμό.

Αναλυτικότερα, ο Σταγειριώτης τονίζει ότι η ηθική αρετή είναι αποκλειστικά εθισμού, επανάληψης, γι' αυτό άλλωστε κατά τον ίδιο συγγενεύει ετυμολογικά με τη λέξη ἔθος: «... ἡ ἠθικὴ ... ἀπὸ τοῦ ἔθους». Συχνά οι αρχαίοι Έλληνες επιχειρούσαν να ετυμολογήσουν τις λέξεις τους, να βρουν δηλαδή την αρχική τους σημασία, επειδή πίστευαν ότι οι λεκτικές σχέσεις αποδίδουν πραγματικές σχέσεις των σημαινομένων. Το ίδιο έγινε πολλές φορές και με τον Αριστοτέλη. Και στον Πλάτωνα συναντούμε την ίδια διδασκαλία. Λέει μάλιστα ο Πλάτωνας ότι ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει κάποια ψυχικά χαρακτηριστικά ήδη από τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξής του.

Έπειτα, τονίζει ότι όσα χαρακτηριστικά υπάρχουν εκ φύσεως δεν μπορούν να αλλάξουν με τον εθισμό «οὐθέν γὰρ ... ἄλλως ἐθίζεται » και παραθέτει μάλιστα δύο απλά εμπειρικά παραδείγματα, για να ενισχύσει τον εμπειρικό συλλογισμό του « οἷον ὁ λίθος... τὸ πῦρ κάτω ». Πολύ συχνά ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί απλά, συγκεκριμένα παραδείγματα για να ενισχύσει τον συλλογισμό του. Έτσι λοιπόν συνάγει αποφαιτικό συμπέρασμα, με το οποίο δηλώνει ότι καμιά από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχουν ἐμφυτες στον άνθρωπο « ἐξ οὗ καὶ δῆλον ... ἡμῖν ἐγγίγνεται». Ο Αριστοτέλης απορρίπτει εδώ την αριστοκρατική διδασκαλία ότι η αρετή είναι δώρο της φύσης που τελειδικά δίνεται ή όχι από τη γέννησή του στον άνθρωπο.

Το κείμενο ολοκληρώνεται με το γενικό συμπέρασμα « οὐτ' ἄρα φύσει ... διὰ τοῦ ἔθους » που μοιάζει αλλά δεν είναι αντιφατικό. Οι ηθικές αρετές δεν είναι ἐμφυτες αλλά και δεν αντίκεινται στην ανθρώπινη φύση. Ο άνθρωπος έχει « δυνάμει » την προδιάθεση να τις δεχτεί και τελειοποιείται σε αυτές μέσω του εθισμού. Επομένως, από τα παραπάνω προκύπτει ότι σοφός γίνεται κανείς με τη

βοήθεια του δασκάλου ενώ αγαθός με τη θέληση και την προαίρεση, την προσωπική δηλαδή επιλογή στην άσκηση της αρετής.

B2.

Ο Αριστοτέλης ήδη από το πρώτο απόσπασμα του πρωτότυπου κειμένου με την παρατακτική - αντιθετική σύνδεση των μετοχών « πεφυκόσι » και « τελειούμενοι » προετοιμάζει την αναφορά του στο χαρακτηριστικό ζεύγος των αριστοτελικών εννοιών « δύναμις » και « ενέργεια ». Στην παρούσα λοιπόν ενότητα των « Ηθικών Νικομαχείων » του ο Σταγειρίτης πραγματεύεται διεξοδικά τις έννοιες αυτές.

Ειδικότερα, με το χρονικό επίρρημα έτι δηλώνεται ότι θα εισαχθεί ένα νέο επιχείρημα. Το επιχείρημα μάλιστα αυτό διατυπώνεται με τη μορφή ενός ακόμη επαγωγικού συλλογισμού. Είναι θεμελιώδης στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη η διάκριση - συχνά αντιθετική - των εννοιών δύναμις και ενέργεια. Δύναμις είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι, ενώ η ενέργεια είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας. Γενικά ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η δεύτερη έχει μεγαλύτερη αξία από την πρώτη. Εδώ συνδέει τὰς δυνάμεις με το πρότερον και τὰς ενεργείας με το ὕστερον, εννοώντας ότι αἱ δυνάμεις έχουν χρονική μόνο προτεραιότητα έναντι των ενεργειῶν.

Πιο αναλυτικά, ο φιλόσοφος αρχίζει το νέο επιχείρημα αναφερόμενος σε ὅσα ο άνθρωπος διαθέτει εκ φύσεως και όχι από εθισμό. Ὅσα λοιπόν δόθηκαν ἔμφυτα στους ανθρώπους προϋπήρχαν ως δυνατότητες και όταν αναπτύχθηκαν πλήρως τα γνωρίσματά τους έγιναν κοινότητες περιλήθον δηλαδή σε ενεργεία κατάσταση « ἔτι ὅσα... ἀποδομεν ». Παραθέτει ως παράδειγμα τις ανθρώπινες αισθήσεις της όρασης και της ακοῆς, οι οποίες υπάρχουν a priori στους ανθρώπους. Έτσι εκείνοι διαθέτουν εκ των προτέρων τα αισθητήρια ὄργανα, τα οποία του δίνουν τη δυνατότητα να αισθάνεται όταν ολοκληρωθεί η ανάπτυξή τους « ὄπερ ἐπὶ τῶν αισθήσεων ... οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν ».

Αξιοσημείωτο είναι ότι προκειμένου ο φιλόσοφος να αποδώσει χρονική προτεραιότητα των δυνάμεων έναντι των ενεργειών στα έμφυτα χαρακτηριστικά συνδέει τις πρώτες με το επίρρημα « πρότερον » και με απαρέμφατα ή μετοχές αορίστου που δηλώνουν το προτερόχρονο « ιδεῖν », « ἀκούσαι », « χρῆσθαι ». Αντίθετα, στις ηθικές αρετές, η πορεία που ακολουθείται είναι αντίστροφη.

Έτσι λοιπόν, στις αρετές που αφορούν το χαρακτήρα του ανθρώπου προηγείται η ενέργεια, η επανάληψη δηλαδή μιας ενέργειας και ακολουθεί η κατάκτηση της. Για να μπορέσει όμως μία ηθική αρετή να γίνει από προδιάθεση αποκτημένη ιδιότητα, είναι ανάγκη ο άνθρωπος να ασκηθεί σε αυτή « τὰς δὲ ἀρετὰς ... πρότερον » (προαιρετικά το σχόλιο του βιβλίου « ὡς περ ἐπὶ τῶν ἄλλων τέχνων ») . Παραθέτει μάλιστα δύο παραδείγματα από την καθημερινή ζωή που αφορούν τις πρακτικές τέχνες , ειδικότερα τους οικοδόμους και τους κιθαριστές « ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ... κιθαρισταὶ ». Την ίδια άποψη, ότι δηλαδή η τέχνη κατακτάται με την εξάσκηση, συναντάμε και στον Πλάτωνα, ο οποίος μάλιστα λέει ότι και το παιδικό παιχνίδι είναι μία μορφή εξάσκησης για την τέχνη που το παιδί προορίζεται να ασκήσει στο μέλλον αντίστοιχα λοιπόν μπορεί να γίνει κανείς ηθικός, δίκαιος, σώφρων ή ανδρείος πράττοντας ηθικά εθιζόμενος δηλαδή στις αντίστοιχες πράξεις « οὕτω δὴ...ἀνδρείοι ».

Για να αποδώσει μάλιστα ο Αριστοτέλης την αντίθετη πορεία που ακολουθείται στις ηθικές αρετές συνδέει τη μετοχή «ἐνεργήσαντες» με το «πρότερον» για να δηλώσει το προτερόχρονο, ή τις μετοχές ελθεσώτα «ποιούντες» και «πράττοντες» για να δηλώσει το σύγχρονο. Καταληκτικά, ο Αριστοτέλης δεν διατυπώνει ξεχωριστό συμπέρασμα στον επαγωγικό του συλλογισμό, καθώς εννοείται το ίδιο με το προηγούμενο απόσπασμα, ότι δηλαδή οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν έμφυτες στον άνθρωπο αλλά είναι αποτέλεσμα εθισμού.

B3.

Η ψυχή του ανθρώπου, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αποτελείται από δύο μέρη, από το “λόγον ἔχον μέρος” και από το “ἄλογον”, δηλαδή ο άνθρωπος ως ζωντανός οργανισμός λειτουργεί με δύο τρόπους: α) με τη λογική του και β) με τρόπον ἀσχετόν αὐτὸ το λογικόν του. Αυτή η διμερής αρχικά διαίρεση είναι στην ουσία τριμερής, αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε α) ένα καθαρά ἄλογον μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά λόγον ἔχον μέρος της και γ) ένα μέρος που μετέχει και του ἀλόγου και του λόγου ἔχοντος μέρους της ψυχής και το ονόμασε ἐπιθυμητικόν. Το πρώτο μέρος έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού κι ἄρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή. Το τρίτο σχετίζεται με τις αρετές που περιγράφουν το χαρακτήρα του ανθρώπου (ἐπιθυμητικόν), ενώ το δεύτερο σχετίζεται με τις διανοητικές αρετές (π.χ. σοφία, φρόνηση κ.λ.π.) και αφορά απόλυτα και καθαρά το λογικό μας. Με αυτόν τον τρόπο ο Αριστοτέλης διέκρινε τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές.

B4.

οὔσης: απουσία (ουσία, παρουσία, οντότητα) – ανούσιος (ομοούσιος, επουσιώδης, ουσιαστικός)

ἔσχηκε: ανακωχή (πολιοῦχος, ευεξία, ανεξιθρησκία, ευωχία, σχολείο, σχήμα) – διάδοχος (εχέμυθος, ανθεκτικός σχετικός, καχεκτικός, περιεκτικός)

πεφυκότων: φυσιογνωμία (μεγαλοφυΐα, ευφυΐα, τρυχοφυΐα, αυτοφυής (έμφυτος, φυσιολάτρης φιλικός)

χρησάμενος: κατάχρηση (υποχρέωση, καταχραστής, χρήμα, χρησμός) χρήσιμος (χρεωστικός, δύσχρηστος, χρηστικός)

μανθάνομεν: μάθησις (μαθητικός, συμμαθητής, μαθηματικά) , μαθησιακός (αμαθής, γλωσσομαθής, οψιμαθής)

Γ1.

Γιατί νομίζω (φαντάζομαι) πως εσείς δεν αγνοείτε ότι πολλές πράξεις (γεγονότα) τέτοιου είδους (παρόμοιες) έχουν ήδη γίνει, τις οποίες στην αρχή όλοι ανεξαιρέτως – από τη μια - θεώρησαν ότι είναι συμφορές και συμπόνεσαν αυτούς που τις υπέμειναν (έπαθαν) , ύστερα όμως (απ' την άλλη) κατάλαβαν (αντιλήφθηκαν / έμαθαν) ότι αυτές οι ίδιες έχουν γίνει οτιδήποτε πολύ μεγάλων αγαθών (καλά). Και για τους λόγους (γιατί) πρέπει να λέμε τα περαιτέρω; Αλλά και τώρα μπορούμε να διαπιστώσουμε (θα μπορούσαμε να βρούμε) ότι οι πόλεις οι πρώτες (οι σημαντικές) τουλάχιστον, εννοώ (λέω) βέβαια, την (πόλη) των Αθηναίων και των Θηβαίων, έφτασαν σε μεγάλη ανάπτυξη (ακμή) όχι με την ειρήνη αλλά με (από) όσα στον πόλεμο αφού αρχικά κακοπάθησαν ανέκαμψαν πάλι (ανέκτησαν τις δυνάμεις τους), και ότι από αυτές η μία (η πρώτη) κατέστη (έγινε) ηγεμόνας (αρχηγός) των Ελλήνων, ενώ η άλλη (η δεύτερη) έχει γίνει τόσο μεγάλη στην παρούσα χρονική στιγμή (εποχή - σήμερα) όσο κανείς ποτέ μέχρι τώρα δεν περίμενε ότι θα γίνει · γιατί η φήμη (τα ένδοξα) και η δόξα (λαμπρότητα/ τα λαμπρά) όχι με την ησυχία (αδράνεια) αλλά με τους (πολεμικούς) αγώνες συνηθίζουν να αποκτώνται.

Γ2.

ὕμας: ἔ

πόρω: πορωτάτω

ἀγαθῶν ἐφ'

αὐτάς : ὑμῶν αὐτῶν

ἡγεμόνα: (τοῖς) ἡγεμόσι(ν)

οἶμαι: ὤφετο

ὑπέλαβον: ὑπειλήφθαι

τοῖς παθοῦσι: τοῖς πεισομένοις

ἔγνωσαν: γνοίη

καταστᾶσαν: κατάστηθι

Γ3α.

ὑμᾶς: υποκείμενο στο ειδικό απαρέμφατο «οὐκ ἀγνοεῖν», ετεροπροσωπία.

συμφοράς: κατηγορούμενο στο «ἄς» που είναι υποκείμενο του απαρεμφάτου «εἶναι» μέσω του συγκεκριμένου συνδετικού («εἶναι»).

τοῖς παθοῦσι: επιθετική μετοχή, με υποκείμενο το άρθρο της ως αντικείμενο στο ρήμα «συνηχθέσθησαν».

τί: αιτιατική της αιτίας ως επιρρηματικός προσδιορισμός στη φράση «δεῖ λέγειν».

λαβούσας: κατηγορηματική μετοχή μέσω του ρήματος « εὐροίμεν ἄν », συνημμένη στο αντικείμενο του ίδιου ρήματος « τὰς πόλεις ».

ἡγεμόνα: κατηγορούμενο μέσω του συνδετικού « καταστᾶσαν » (< καθίσταμαι) στο υποκείμενό της « τήν μὲν ».

Γ3β.

Περίπτωση - ΠΛΗΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ

Ὁ ῥήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ ἐπιφάνειαί καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῖεν.

2^η περίπτωση – ΕΙΔΙΚΟ ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ

Ὁ ῥήτωρ εἶπεν τὰς ἐπιφανείας καὶ λαμπροτητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγῶνων γίνεσθαι φιλίῳ.

Επιμέλεια Καθηγητῶν Φροντιστηρίων Βακάλη